



Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches
ISSN 2667-7075 | e-ISSN 2687-3605 | <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned>
Cilt (Vol.) 11 Sayı (Issue 1) Bahar - (Spring) 2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(Bu Makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Gönderim Tarihi: 30.10.2019 | Kabul Tarihi: 12.06.2020

Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatipli Vizyonu Üzerine Nitel Bir Araştırma*

- A Qualitative Research on the Vision of Imam Hatip High School According to the
School Administrators-

İbrahim AŞLAMACI – Muhammed KARMİŞ*****

Atf/Citation: Aşlamacı, İbrahim; Karmış, Muhammed. "Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatipli Vizyonu Üzerine Nitel Bir Araştırma / A Qualitative Research on the Vision of Imam Hatip High School According to the School Administrators". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches*, (Bahar 2020- 1): 59-91.

Öz:

Bu araştırmada İmam Hatip Liselerindeki eğitim sürecinin en önemli paydaşlarından birisi olan okul yöneticilerinin nasıl bir İmam Hatipli vizyonuna sahip olduklarının bilimsel olarak tespit edilmesi amaçlanmıştır. Konu üzerine daha detaylı veri elde edebilmek için araştırma nitel araştırma modelinde yapılandırılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 öğretim yılı itibarıyla Malatya ili merkez ilçelerinde bulunan 12 İmam Hatip Lisesinde görev yapan toplam 29 okul yöneticisi oluşturmuştur. Araştırmada veriler araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiş; bu veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırmada katılımcı okul yöneticilerinin İmam Hatipli vizyonuna ilişkin bilişsel, ahlaki, siyasi/ideolojik, kültürel, mesleki ve inanç yapısı bakımından çeşitli özellikler atfettikleri tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde Vizyon, İmam Hatip Liseleri, İmam Hatipli Vizyonu.

Abstract:

In this research, it is aimed to scientifically determine what kind of vision that the students of Imam Hatip High School have, according to the the opinions of school administrators, one of the most important stakeholders of Imam Hatip High Schools. In this context, the research was struc-

* Bu makale ikinci yazarın birinci yazarın danışmanlığında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı "Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatipli Vizyonu" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı, ibrahim.aslamaci@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9030-5216.

*** muhammedkarmis@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7185-4092.

tured in qualitative research model in order to obtain more detailed data on the subject. The study group consisted of 29 school administrators working in 12 Imam Hatip High Schools in the central districts of Malatya province as of the 2018-2019 academic year. The data were obtained through a semi-structured interview form developed by the researcher and these data were subjected to descriptive and content analysis. As a result of the study, it was found that the school administrators attributed various characteristics regarding the vision of Imam Hatip High School Students in terms of cognitive, moral, political/ideological, cultural, professional and belief structure.

Key Words: Vision, vision in education, Imam Hatip High Schools, Imam Hatip High School Vision, Vision of Imam Hatip Students.

1. GİRİŞ

Görme, görüş, öngörü, önsezi, hayal gücü¹ anlamlarına gelen vizyon kavramı, en genel anlamda “insan ve toplum yaşamını ilgilendiren alanlarda (iktisadi, sosyal, siyasal, kültürel, eğitim, ekolojik vs.) istenilir bir geleceği kurmaya yönelik, birbiriyle bağlantılı, tutarlı ve uygulanabilirliği savunulabilen amaçların gerçekleşmesine yönelik düşünceler, projeler, plan ve programlar bütünüdür, uygulamada başarıyı sağlayacak stratejik bir yaklaşımla ortaya konulması” şeklinde tanımlanmaktadır.² Diğer bir tanıma göre vizyon, gelecekte olabilecek ya da oluşturulabilecek bir durumun düşüncede şimdi oluşturulmasıdır.³ Vizyon ifadesi ile ideal bir gelecek açıklanmaktadır.⁴ Bu çerçevede vizyon “ulaşacağımız nokta neresidir” veya “nereye varmak istiyoruz” sorularının cevabının gerçeklikten hareketle ve hayal gücünün desteğiyle belirlenerek gelecekle ilgili kararlar almak, ideali ifade etmektir.

Vizyon kavramı günümüzde sadece ekonomik faaliyetler gerçekleştiren örgütlerde değil; aynı zamanda bilim, sanat, sivil toplum kuruluşları veya eğitim gibi diğer sektöründeki kurumlar için de sıklıkla kullanılmaktadır. Eğitim kurumlarında vizyon özeldir okulun, genelde ise okulun içinde yer aldığı toplumun, gelecekte ulaşması beklenen yer ve durumunun okul yöneticisi tarafından somut bir biçimde ortaya konmuş şekli olarak düşünülmektedir.⁵ Vizyonun belirlenmesinin, eğitim kurumlarında geleceğin görülmesine ışık tuttuğu;

¹ Redhouse, “Vizyon”, Büyük El Sözlüğü. (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1998).

² Erdal Türkan, Vizyon Rekabeti (Ankara: Liberte Yayınları, 2003), 2.

³ Yahya Fidan, “İşletme Vizyonu ve Stratejisi”, KTO Yönetici Eğitim Merkezi Yayınları (1998), 191.

⁴ Mustafa Kemal Yılmaz & Cengiz Demir, “Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, c. 25, 69-88.

⁵ Mehmet Şişman, Eğitimde Mükemmellik Arayışı (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2013), 143.

okula, yöneticilere ve çalışanlara enerji verdiği, onların kurumla bütünleşmelerini ve kurumlarına katkılarını artırdığı, okul için uzun dönemli düşünmeyi sağladığı ifade edilmektedir.⁶ Aynı zamanda okul yaşamında kurumsallaşan bir vizyon hedefe ulaşma noktasında öğrenci başarısını geliştirir, okulun genel bir hedef etrafında bütünleşmesinde bir çerçeve oluşturur.⁷ Bu açıdan vizyon bir eğitim kuruluşunun en güçlü motivasyon aracıdır.

Vizyon geliştirmek için okul yöneticilerinin gelecekte okulu, öğrencileri ve mezunlarını ne şekilde görmek istediğini kurumundaki yardımcılarını, öğretmenlerle ve diğer personellerle işbirliği içerisinde belirler. Eğitim kurumları açısından vizyon söz konusu eğitim kurumunun gelecekte kendisini nerede görmek istediğine ilişkin olarak belirlenen kurumsal vizyon veya eğitim sisteminin bir çıktısı olarak yetiştirilmek istenen insan profiline atfen ifade edilebilmektedir.

Diğer herhangi bir eğitim kurumunun vizyonunda olduğu gibi eğitim sistemimiz içerisinde yer alan başlıca kurumlarımızdan bir olan İmam Hatip Liselerinin de vizyonunda yetiştirilmek istenen insan profili önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca Cumhuriyet dönemi boyunca bu okulların amaç ve hedeflerinin ne olduğuna ilişkin toplumun farklı kesimleri arasında yürütülen tartışmalarda öne çıkan başlıklardan birisi de bu okullarda yetişen öğrenci profiline ilişkin olmuştur. Bu okullarda ne tür nitelikleri haiz insan yetiştirildiği konusu aynı zamanda bu okullara ilişkin kaygı ve beklentileri de şekillendirmektedir. Ancak bu okullarda yetişen insana ilişkin kaygıların sadece laikçi kesimden değil aynı zamanda kimi muhafazakar kesimler tarafından da dillendirildiği görülmektedir. Nitekim bazı laikçi kesimlere göre bu okullar kimi muhafazakar partilerin insan kaynağını oluşturmaktadır. Bununla birlikte bazı muhafazakar kesimler de bu okullar aracılığıyla modern hayatın gerekleriyle dinin kaynaştırılmaya çalışıldığını ve bu şekilde İslâm'ın asli unsurlarından soyutlanarak etkisizleştirilmesinin ya da devletin bu okullarla rejime sadık ve devlet İslâm'ını topluma benimsetecek imamlar yetiştirmeyi amaçladığını ifade edebilmektedir.⁸

İmam Hatip okullarına ilişkin son dönemlerde yapılan bilimsel çalışmaların sayısı önceki dönemlere göre artsa da doğrudan bu okulların ne tür özel-

⁶ İrfan Erdoğan, *Okul Yönetimi Ve Öğretim Liderliği* (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000), 96.

⁷ Vehbi Çelik, *Okul Yönetimi Ve Öğretim Liderliği* (Ankara: Pegem Yayınları, 2000), 178.

⁸ bk. Recep Kaymakcan & İbrahim Aşlamacı, "İmam Hatip Lisesi Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme", *Değerler Eğitim Dergisi*, 9/22 (2011), 77-101.

liklere sahip öğrenciler yetiştirdiği ya da yetiştirmesi gerektiği üzerine yapılmış yeterince bilimsel çalışma yoktur. Bu konuda çeşitli tarihlerde hazırlanan meslek dersi öğretim programlarına ve yönetmeliklere yansıyan bazı resmi metinlerde ve bazı araştırmacıların çalışmalarında kısmi olarak yer alan tespitlerin dışında tek bilimsel çalışma Uçar (2017) tarafından yapılan ve “İmam Hatip Lisesi Meslek Dersi Öğretmenlerinin İmam Hatipli Vizyonu” başlığını taşıyan araştırmadır.⁹ Söz konusu araştırmada İmam Hatip Liselerinde görev yapan meslek dersi öğretmenlerinin nasıl bir İmam Hatipli vizyonuna sahip oldukları yapılan nitel bir araştırma ile ortaya konulmuştur.

Diğer herhangi bir eğitim kurumu için geçerli olduğu gibi İmam hatip okulları için de yetiştirilmek istenen bireyin niteliğinin belirlenmesi, bu okullarla ilgili geliştirilecek bütün politikaları ve yapılacak planlamaları şekillendirmede temel öneme sahiptir. Bu çerçevede literatüre yeterince yansımayan ve İmam Hatip Liselerine ilişkin yürütülen tartışmalarda önemli başlıklardan birisini oluşturan bu okullarda yetişen insan profilinin, okul bağlamında karar alıcı ve uygulayıcı pozisyonunda bulunan okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi araştırmaya değer görülmüştür. Böylece araştırmanın problemi “Okul yöneticilerine göre İmam Hatipli vizyonu nedir?” şeklinde belirlenmiştir.

2. TARİHSEL SÜREÇTE İMAM HATİPLİ PROFİLİ

Osmanlı’dan Cumhuriyete Türkiye’nin kendi modernleşme tarihi içerisinde ürettiği özgün bir eğitim modeli olan¹⁰ İmam Hatip okullarında kurulduğundan bugüne kadar nasıl bir insan modelinin yetiştirilmek istendiğine dair resmi söyleme ya da metinlere yansıyan bazı nitelikler sıralanmış ve araştırmacılar tarafından çeşitli tespitlerde bulunulmuştur. Bu belirlemeler karşısında bu okulların insan yetiştirme stratejilerinin ne olduğu, hedeflenen insanın ne derecede yetiştirilebildiği ya da bu okullarda ne tür insanların yetişmesi gerektiğine dair meseleler yapılan genel tespitlerin dışında yeterince nitelikli araştırmalara konu edilmemiştir.

⁹ bk. Recep Uçar, “İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin ‘İmam Hatipli’ Vizyonu”, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 3/2, (2017), 83-127.

¹⁰ bk. İbrahim Aşlamacı, Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam Hatip Liseleri (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2014).

Cumhuriyet'in kurucu söylemi Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile açtığı İmam ve Hatip Mekteplerinde aydınlanmadan ilhamla kendi inkılaplarına bağlı, aydın din görevlileri yetiştirmeyi istemiş, kendi modern projelerine uygun bir kategorik sınıf üretebileceklerini düşünmüştür.¹¹ Aydın din adamından ne kastedildiğine dair bilgiler, tarihsel süreçte bu okullar için hazırlanan yönetmelik ve müfredatlarda yer almıştır. Söz konusu resmi metinlere bakıldığında bu okullarda yetiştirilecek insanın nitelikleri olarak; anayasal nizamı ve Türk milli eğitiminin genel amaçlarını benimseyen, milli ve dini ahlaka, din görevliliğini yerine getirebilecek bilgi, beceri ve davranışlara sahip olan, vatanını milletini seven, akla ve bilime dayalı bir din anlayışını benimseyen, düşünen, araştıran, sorgulayan, inancını aklıyla bütünleştiren, insana, düşünceye, özgürlüğe, ahlaki olana ve kültürel mirasa saygı duyan birey olmaları ön plana çıkartılmıştır.¹²

Kuruluş amacının söylemine yansıyan aydın din adamı niteliğinin, 1951 yılında İmam-Hatip Okullarının yeniden açılması sırasında da ifade edilmiştir. İmam Hatip Okullarının tekrar açılmasında büyük payı olan Celal Hoca'nın söylemiyle bu kurumlar "Modern ilimlerle mücehhez, asrın ihtiyaçlarını müdrik, şarkı ve garbı iyi bilen, tavizsiz fakat müsamahakâr, münevver din adamı yetiştirmek" üzere açılmıştır.¹³ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri de bu okulların kuruluş gayelerini benzer sözlerle "milletimizin muhtaç olduğu aydın din adamını yetiştirmek" şeklinde belirtmiştir.¹⁴

Kara'ya göre 1951'de yeniden açılan İmam-Hatip Okullarıyla yetiştirilmek istenen aydın din adamı; sistemle uyumlu, ilişkileri daha belirgin ve daha problemsiz Ahmet Hamdi Akseki tipi birey olmuştur. Gelineen noktada sistemin bu okullarla böylesi bireyi yetiştirme istikametindeki plan, talep ve beklentileri büyük ölçüde gerçekleşmiştir.¹⁵ Karaman ise bu okullarda yetişen nesli; milli şuura sahip, memleket ve dünya gerçeklerini kavramış, müspet zihniyetli, kafası ve gönlü sağlam, tavizsiz, aydın, karakterli ve şahsiyetli, sözü özüne uygun,

¹¹ Necdet Subaşı, "İmam Hatip(li)ler Üzerine: Teolojik Birikimin Modern Kaynakları", *Değerler Eğitimi Dergisi* 2/6 (2004), 123.

¹² Aşlamacı, *Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam Hatip Liseleri*, 181-184.

¹³ İsmail Kara, "İmam Hatip Liselerini Yeniden Tartışmak", *İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim*, ed. Mahmut Zengin (İstanbul: DEM Yayınları, 2005), 36.

¹⁴ Mehmet Tarhan, *Religious Education In Turkey: A Socia-Historical Study of The Imam Hatip Schools* (Ph.D. diss: Temple University, 1996), 77.

¹⁵ İsmail Kara, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2008), 219.

fedakâr, mesleki formasyonu haiz, hizmete amade, iman, amel ve ahlakî eksiksiz bir nesil olarak tanımlamaktadır.¹⁶

İmam Hatipli vizyonuna ilişkin önemli belirlemelerin yer aldığı diğer bir belge de 2018 yılında hazırlanan Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programıdır. Söz konusu programda “Anadolu İmam Hatip Liseleri Mesleki Din Öğretimi Vizyonu” şu şekilde belirtilmiştir:

İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını içselleştiren; Hz. Muhammed’i (s.a.v.) model alan; araştıran, sorgulayan ve edindiği bilgiler ışığında aklını kullanarak problemlere çözüm üretebilen; ibadetlerle ilgili uygulama becerisine sahip olan; dünya ahiret dengesi kurabilen; İslam’ın temel kaynaklarını tanıyan; din hizmetleri uygulama becerisi kazanan; toplumu din konusunda aydınlatan ve onların dini bilgilerle ilgili ihtiyaçlarına cevap verebilen bireyler yetiştirmektir.¹⁷

Bu vizyon ifadesi öncelikle bu okulların yetiştirmek istediği insan tipinin çok yönlü olduğunun göstergesidir. Vizyon ifadesine göre bu okullar öncelikle İslam dininin ne olduğunu ve nasıl yaşanılması gerektiğini özümseyen bir insan tipi yetiştirmek istemektedir. Bu özümsemenin ise İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.v.) örneğiyle gerçekleştirilmesi gerektiğini ve tüm bunları araştırarak, sorgulayarak ve bunları akıl ile bağdaştırarak yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Bu aşamadan sonra artık İslam dininin kaynaklarından (Kur’an’ı Kerim’den ve Hz. Muhammed (s.a.v.) sünnetinden) hareketle dinin ritüellerini gerçekleştirecek uygulama becerisini bilen ve dünya ile ahiret arasındaki bağlantıyı sağlayan bir insan tipi üzerinde durulmaktadır. Tüm bunların akabinde son olarak toplumun dini ihtiyaçlarını gidermesi konusunda aynı zamanda yetkin bireylerin yetiştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık öğretim programındaki bu vizyon ifadesinin oldukça iddialı olduğunu söylemek mümkündür. Ortaöğretim düzeyinde mevcut müfredat yapısında ve şartlarda bu vizyonun gerçekleştirilebilir olup olmadığı konunun uzmanları tarafından tartışılmalıdır.

¹⁶ Hayrettin Karaman, *Bir Varmış, Bir Yokmuş: Hatıralarım* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 1/433.

¹⁷ Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları*, (Ankara: MEB 2018), 11.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma metodolojisine göre tasarlanmıştır. Araştırmanın doğası gereği bir olguyu kendi gerçekliği içinde derinlemesine incelemek amaçlandığından nitel araştırma yönteminin daha uygun olduğu düşünülmüş ve araştırmada olgubilim deseni benimsenmiştir. Olgubilim deseninde farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanılmaktadır.¹⁸ Bu doğrultuda araştırma sürecinde üzerinde odaklanılan olgu okul yöneticilerinin görüşleri bağlamında İmam Hatipli vizyonu olarak belirlenmiştir.

3.2. Çalışma Grubu ve Özellikleri

Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken 2018-2019 öğretim yılı itibarıyla Malatya ili merkez ilçeleri olan Yeşilyurt ve Battalgazi' de bulunan İmam Hatip Liselerinin tamamından okul yöneticileriyle görüşülmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu her iki ilçede bulunan toplam 12 İmam Hatip Lisesinde görev yapan 29 okul yöneticisi oluşturmuştur. Araştırma kapsamında görüşme yapılan İHL okul yöneticilerinin özellikleri ve verilerin analizinde kendilerini temsilen kullanılacak olan kodlara tablo 1'de yer verilmiştir:

| Katılımcı Kodu | Cinsiyet | Yaş | Mezun Olduğu Lise Türü | Mesleki Kıdem Yılı | Yöneticilikteki Kıdem Yılı | Branş | Eğitim Durumu |
|----------------|----------|-----|------------------------|--------------------|----------------------------|------------------------|---------------|
| K1 | Erkek | 42 | Düz Lise | 19 | 3 | Matematik | Lisans |
| K2 | Erkek | 45 | Meslek Lisesi | 20 | 4 | Türk Dili Ve Edebiyatı | Lisans |
| K3 | Erkek | 39 | Meslek Lisesi | 12 | 5 | Matematik | Y. Lisans |
| K4 | Erkek | 38 | İHL | 16 | 14 | Türk Dili Ve Edebiyatı | Y. Lisans |
| K5 | Erkek | 38 | Düz Lise | 10 | 1 | Tarih | Y. Lisans |

¹⁸ Ali Yıldırım & Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (Ankara: Seçin Yayıncılık, 2008), 72.

| | | | | | | | |
|-----|-------|----|----------------|----|----|------------------------|-----------|
| K6 | Erkek | 65 | İHL | 38 | 35 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K7 | Erkek | 41 | İHL | 19 | 8 | Tarih | Lisans |
| K8 | Erkek | 48 | İHL | 27 | 26 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K9 | Erkek | 56 | İHL | 32 | 26 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K10 | Erkek | 54 | İHL | 30 | 9 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K11 | Kadın | 40 | İHL | 5 | 3 | Matematik | Y. Lisans |
| K12 | Erkek | 56 | İHL | 35 | 4 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K13 | Erkek | 44 | Düz Lise | 20 | 15 | Türk Dili Ve Edebiyatı | Lisans |
| K14 | Kadın | 37 | Düz Lise | 10 | 4 | Türk Dili Ve Edebiyatı | Lisans |
| K15 | Erkek | 35 | İHL | 10 | 1 | İhl Meslek Dersleri | Y. Lisans |
| K16 | Erkek | 53 | İHL | 27 | 10 | Dkab | Lisans |
| K17 | Erkek | 61 | İHL | 36 | 30 | Dkab | Lisans |
| K18 | Erkek | 43 | Anadolu Lisesi | 18 | 5 | Rehberlik | Lisans |
| K19 | Kadın | 39 | İHL | 17 | 2 | Türk Dili Ve Edebiyatı | Lisans |
| K20 | Erkek | 48 | Düz Lise | 24 | 6 | Matematik | Lisans |
| K21 | Erkek | 60 | İHL | 38 | 33 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K22 | Erkek | 54 | İHL | 30 | 17 | Matematik | Lisans |
| K23 | Kadın | 53 | Düz Lise | 29 | 5 | Fizik | Lisans |
| K24 | Erkek | 38 | İHL | 17 | 5 | Dkab | Lisans |
| K25 | Kadın | 45 | Düz Lise | 20 | 4 | Tarih | Lisans |
| K26 | Erkek | 51 | İHL | 26 | 7 | İhl Meslek Dersleri | Y. Lisans |
| K27 | Erkek | 45 | İHL | 20 | 5 | İhl Meslek Dersleri | Lisans |
| K28 | Erkek | 43 | İHL | 19 | 9 | Türk Dili Ve Edebiyatı | Lisans |
| K29 | Erkek | 38 | Meslek Lisesi | 13 | 5 | Beden Eğitimi | Lisans |

Tablo 1: Katılımcı İmam Hatip Lisesi Okul Yöneticilerinin Demografik Özellikleri.

Tablo 1'e göre görüşme yapılan okul yöneticilerinin 24'ü erkek, 5'i ise kadındır. Katılımcıların 12'si okul müdürü olarak görev yaparken, 17'si müdür yardımcısıdır. Mesleki kıdem açısından 4 yönetici 10 yıl ve daha az, 13 yönetici 11 - 20 yıl arası, 7 yönetici 21 - 30 yıl arası, 5 yönetici ise 30 yıldan daha fazla mesleki kıdeme sahiptir. Okul yöneticilerinin, yöneticilikteki kıdem yıllarına bakıldığında 10 yıl ve daha az yöneticilik yapan 21 yönetici, 11 ile 20 yıl arasında yöneticilik yapan 3 yönetici, 21 ile 30 yıl arasında yöneticilik yapan 2 yönetici, 30 yıl ve daha fazla yöneticilik yapan 3 yönetici vardır. Görüşülen okul yöneticilerinin 12'sinin branşı meslek dersleri +Dkab iken, 17'si diğer branşlardandır.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Geliştirilen görüşme formu ile mülakatlar yapmadan önce, din eğitimi ve eğilim bilimleri alanında uzman iki akademisyenin görüşleri alınmış, görüşme formunun son hali tamamlandıktan sonra veriler toplanmasına gidilmiştir. Uzmanların görüşlerinin alınmasıyla görüşme sorularının güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Görüşme formuyla İHL okul yöneticilerine göre İmam Hatipli vizyonu ortaya konulmaya çalışılmış ve genel olarak bunu ortaya çıkarmaya yönelik 7 soru sorulmuştur.

3.4. Verilen Toplanması ve Analizi

Bu araştırmadaki veriler, 2018-2019 eğitim öğretim yılında Malatya ili merkez ilçeleri olan Battalgazi ve Yeşilyurt ilçelerinde yer alan 12 İmam Hatip Lisesinde görev yapan 12 okul müdürü ve 17 okul müdür yardımcısı olmak üzere toplam 29 İHL okul yöneticisiyle yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiştir. Görüşmeler katılımcıların okullarında uygun gördüğü yerlerde ve kendi odalarında müsait zamanlarında yapılmıştır. Her bir görüşme yaklaşık 35 ile 60 dakika arasında sürmüştür. Katılımcıların izin verdiği bazı görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, diğer bazıları ise görüşme esnasında bilgisayara not alınarak yazıya geçirilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirildikten sonra tüm ses kayıtları ve bilgisayar yazıları katılımcıların söylediklerine bire bir bağlı kalınarak Word dosyasında düzenlenmiştir.

Nitel araştırmada en önemli amaçlardan biri araştırmaya dâhil edilen kişilerin algılarının ve tecrübelerinin ortaya konmasıdır.¹⁹ Veri analizi manuel olarak kodlanmış olup bu veriler betimsel ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Veriler kodlanmadan önce katılımcıların ne demek istedikleri anlaşılması için görüşme metinleri, araştırmacı tarafından öncelikle bütün olarak okunmuştur. Kodlamanın güvenilirliğini sağlamak için, kodlama yapıldıktan sonra din eğitimi bilimi alanında uzman bir araştırmacıdan yardım alınmıştır. Uzman kişi yapılan kodlama şemasını ve kategorileri kontrol etmiş ve veri analizinin güvenilirliği bu şekilde sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca betimsel analizde görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara da yer verilmektedir.²⁰ Bu araştırmada da İHL okul yöneticileri-

¹⁹ Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", Eğitim ve Bilim Dergisi, (1999), 12

²⁰ Yıldırım & Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, 93.

nin görüşlerini aynen yansıtmak amacıyla kodlamalar paylaştırılıp kategoriler oluşturulduktan sonra doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

İnsan Araştırmada bulgular, İHL okul yöneticilerine göre, İmam Hatiplinin bilişsel/zihinsel özellikleri, ahlaki özellikleri, siyasi/ideolojik özellikleri, kültürel özellikleri, mesleki özellikleri ve inanç yapısı özelliklerinden oluşmuştur. Okul yöneticilerine göre yetiştirilmek istenen İmam Hatipli modeli üzerinde bu bağlamda sorular sorulmuş ve bu sınıflamalardan hareketle “İmam Hatipli vizyonu” ortaya konulmuştur.

4.1. Bilişsel/Zihinsel Özellikleri

İHL okul yöneticilerinin İmam Hatiplinin bilişsel/zihinsel özelliklerine ait kategoriyi oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

| Alt kategoriler | Katılımcı Sayısı | Katılımcılar |
|---|------------------|---|
| Kendini Tanıma ve İfade Edebilme, Bilinçli ve Hedefinin Farkında Olma, Fikir Üretebilme | 11 | K2, K13, K9, K14, K7, K18, K19, K22, K8, K23, K24 |
| Bilimsel Düşünebilme, Sorgulayabilme, Problemlere Çözüm Sunabilme | 9 | K1, K3, K11, K15, K16, K20, K21, K28, K29 |
| Çağın Gerisinde Kalmama, Aktif, Yenilikçi ve Başarılı olma | 12 | K9, K12, K13, K4, K5, K6, K9, K21, K24, K25, K16, K27 |
| Topluma duyarlı olabilme, Kanaat Önderliği ve Liderlik | 7 | K26, K29, K27, K16, K8, K17, K10 |

Tablo 2: İHL Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatiplinin Bilişsel/Zihinsel Özellikleri

Okul yöneticileri öncelikle İHL öğrencilerinin kendilerini tanımaları ve kendilerini ifade etmeleri üzerinde durmuştur. Bunun neticesinde arzuladıkları, mutlu oldukları bir hedeflerinin olması gerektiğini ve fikir üretmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K9: Kendisini ifade edebilecek, İmam Hatip'i her yerde güzel bir şekilde temsil edecek, İmam Hatip ruhuyla hareket edecek düşüncede kendisini yeterlilik dere-

cesine ulaştırmış olacak, namzet bir öğrenci istiyoruz. İmam Hatip ruhuyla ifade etmek istediğim: “Bilişsel manada hem dindar hem de bilimsel olarak üst düzey bir öğrenci kimliği” olabilir. Bu İmam Hatipli ruhunu arzuluyorum.

K7: İmam Hatip öğrencisi kendini tanımalı, potansiyelinin farkında olmalı, hedef seçmeli, o yolda yürümeli ve İmam Hatipli ruhuna kuşanmalıdır. Sadece okulda öğretilen bilgiler ile yetinen değil, çevresiyle de haberdar olmalı. Milyonlar ile hedef ve gönül birliği sağlamalı, zihinsel yapısı bu çerçevede olmalıdır.

K23: Öğrenci bilişsel olarak kendini tanıyabilir, ifade eder ve istekli olursa gerisi gelir. Öğrencilere de söylüyorum: “Alfabenin farklı yönden okunuyor olması beynin çift taraflı çalışmasını sağladığı için zihinsel algılarının daha açık olmasını sağlıyor” yani bu bilinç başarıyı doğurur yeter ki istekli ve bilinçli olsunlar. Kendisine ve tüm insanlara karşı öncelikle dürüst, bilinçli ve gayretli bir zihinsel yapıda olmalıdır.

Okul yöneticileri yine İmam Hatiplinin bilişsel yönden sorgulaması, araştırma yapması, bilimsel düşünebilmesi ve problemlere çözüm üretebilmesi üzerinde durmuştur. Okul yöneticilerine göre bu okulların mensuplarının sürekli okumalar gerçekleştirmeli, bilimsel düşünme metoduna göre karşılaştığı sorunları analiz edip sentez yapabilmeli, Kur’an ve sünnet anlayışıyla ters düşmeden eleştiri yapabilmeli ve özgün olmalıdır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K1: Kendini okuyarak, uygulayarak geliştirmiş, bilinçli, olayları neden-sonuç ilişkisine göre yorumlayıp her neticeden ilahi varlığın haberdar olduğu; onun bilgisi dahilinde geliştiğinin farkında olmalıdır. Bilimsel düşünme metoduna göre olaylara bakan, değerlendirmede ise ilahi mesaja atıfta bulunmayı unutmayan bir zihinsel özellikte olmalıdır.

K11: İmam Hatip Lisesi öğrencisinde zihinsel olarak özellikle matematiksel düşünme yeteneği kazandırılmalıdır. Gelecekte, her açıdan, gerek fenni gerek dini anlamda yeterli, özgüveni yüksek, okuyan, sorgulayan, araştırmacı bir nesil yetiştirilmelidir.

K15: Gerek fen bilimleri gerekse sosyal bilimlerde kendini yetiştirmiş, soyut düşüncüyü geliştirmiş, felsefi bir bakış açısına sahip, akli ve nakli delilleri (aklıvahyi) bir potada eritebilmiş birey olmalıdır.

Okul yöneticileri, öğrencilerin teknolojiyi yakalayıp çağa ayak uydurmasını, dinamik ve dinç olmaları gerektiğini, kendilerini yenilemeleri böylece donanımlı ve başarılı olmalarını arzulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K9: Çağın gerektiği özelliklerle donanımlı bir nesil olmasını istiyoruz.

K12: Aktif, kendi değerlerine bağlı, çağa ayak uydurup kendisini geleceğe hazırlayan ve yenileyen başarılı bir rol model olmalıdır.

K21: Gördüğü eğitim gereği İslam dininin öngördüğü olgunlukta, ahlakta çağın gerektirdiği bilgi ve donanıma sahip olmalıdır. Hem çağı hem de geleceği bilgi olarak yakalamalı, yenilikçi olmalı ve başarılı faaliyetlere imza atmalıdır.

Okul yöneticileri, İmam Hatiplinin toplumdan kendisini soyutlamaması gerektiğini ve toplumu yönlendirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bir okul yöneticisi 15 Temmuz darbe girişimi bağlamında bu okullara düşen görevin önemine dikkat çekip bu okulların toplumla iç içe olması ve toplumu aydınlatması ve topluma önder olması gerektiğini söylemektedir. Genel olarak okul yöneticilerinin bu konuda İmam Hatipliden beklediği toplumun sorunlarına ve ihtiyaçlarına cevap veren, içinde yaşadığı toplumu fikirleriyle besleyen, toplumda düşünceleri kabul gören, davranışlarına da bunu yansıtan, fedakar ve cefakar bir yapıdır. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K27: İçinde yaşadığı topluma sırtını dönmeyen ve fikirleriyle toplumu besleyen. entelektüel, araştıran, eleştirme gücüne sahip, okuyan, düşünen, insanları yönlendiren niteliklere sahip olmalıdır.

K16: Düşünceleriyle topluma yön veren niteliklere sahip olmalıdır. Ülkemizde 15 Temmuzda yaşanan darbe girişimi gösteriyor ki terör örgütleri insanların dini duygularını istismar ederek faaliyet yürütmüştür. İmam Hatip Liseleri kurum olarak devlete bağlıdır ve özel sektörde faaliyet vermemektedir. Terör örgütlerinin en büyük düşmanı bu okullardır. Çünkü örgütler dinini iyi bilen, yaşayan ve toplumu aydınlatan insan istememektedir. Dolayısıyla bu okulların mensupları daima uyanık olmalı ve toplumla iç içe olup toplumunu bu konuda aydınlatan lider özelliklere sahip olmalıdır. Dini konularda kanaatlerini açıklayarak topluma liderlik etmelidir.

K8: Toplumsal olaylara duyarlı olmalıdır. Meydana gelen olayları irdelemeli ve mutlaka bir fikir beyan etmeli ve toplumu yönlendirmelidir.

K17: Aklını ve zihnini kendinin, milletinin ve memleketinin hayrına kullanan, toplumu etkileyen, başkalarına model olacak öncü bir birey olması gerekir.

4.2. Ahlaki Özellikleri

İHL okul yöneticilerinin İmam Hatiplinin ahlaki özelliklerine ait kategoriyi oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

| Alt kategoriler | Katılımcı Sayısı | Katılımcılar |
|---|------------------|---|
| Dürüstlük ve Yardımseverlik | 5 | K2, K10, K18, K22, K29 |
| Kur'an ve Sünnet Çerçevesinde Ahlaki Özellikler | 9 | K8, K9, K11, K12, K15, K16, K20, K21, K23 |
| Saygılı ve Hoşgörülü, Sevgi Dolu olmalı | 5 | K5, K7, K9, K13, K17 |
| Söz ve Davranışlarıyla Tutarlı, Rol Model Olan, Tebliğ Edici | 8 | K3, K6, K8, K17, K18, K19, K26, K27 |
| Evrensel Ahlak İlkeleri ile Milli ve Manevi Değerlerine Bağlı | 7 | K5, K14, K15, K16, K24, K25, K28 |
| Sosyal Medya Ahlakı | 3 | K1, K4, K9 |

Tablo 3: İHL Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatiplinin Ahlaki Özellikleri

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin dürüst olması gerektiğini, yalandan kaçınarak doğru sözlü olup bunu da davranışlarına yansıtması gerektiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin paylaşımcı olması gerektiği yönüne de özellikle vurgu yapıp yardımsever ve duyarlı olmasını, yaşamında davranışlarıyla ilgili muhasebe yapıp kendisini kontrol etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K10: Dürüstlüğüyle ve yardımseverliğiyle rol model, Kur'an ve Peygamber ahlakını içselleştirmiş, herkesin kendine güvendiği ve o güveni layıkıyla yerine getiren, emin bir kişilik, zorda kalanların durumuna vakıf olan ve yardımına koşan bir insan özelliklerini taşımaktadır.

K22: Davranışlarında dürüstlüğü yansıtmalıdır. Yalan söylememesi gerekir. Yalan söylemediği zaman dürüstlük, doğruluk gibi davranışlar zaten kendiliğinden geliyor. Doğru söylemeye ve dürüst olamaya teşvik edilmesi gerekir. Doğru olacak, yalan söylemeyecek. Vefa duygusuna sahip olacak. Emanete ihanet etmeyecek, helali haramı gözetecek, üretken bir ahlaki niteliğe sahip olmalıdır.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin ahlaki özelliğinden birini de Kur'an ve sünnet bağlamında genel ifadeler kullanarak ele almışlardır. İmam Hatipli-

nin İslam ahlakına sahip olması gerektiğini sürekli ifade edip bunun yolunun da Kur'an'ı Kerim'den ve Hz. Muhammed (sav.)'in sünnetinden geçtiğini belirtmişlerdir. Onların İslam ahlakını hayatında yaşaması ve bu ahlak çerçevesinde örnek olmalarını arzulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K9: ...Kur'an ve sünnet çerçevesinde ahlaki yapıya sahip olmalıdır.

K12: İnsani özellikleri ile birlikte İslam ahlakını barındıran yani Kur'an ve Hz. Peygamberin ahlakını düstur edinen ve ona göre yaşayan bir fert. İtikad, ibadet ve ahlaki yönden Kur'an ve sünnete bağlı, sorgulayan, araştıran, taviz vermeyen bir fert olmalı.

K23: Rabbimin kitabını ve dolayısıyla ilmini öğrendiklerinin farkında olurlarsa tam bir bütünlük oluyor. Her halleri ile İnsana Allah'ı hatırlatıyorlar. Onun nuruyla nurlanıp, boyasıyla boyanmış oluyorlar. Edep sahibi güzel ahlaklı ilim sahibi Rabbimin boyasıyla boyanmış bir nesil olmalıdır.

Okul yöneticilerinin üzerinde durduğu bir diğer ahlaki özellik ise saygı, sevgi ve hoşgörü içeren davranışların sergilenmesidir. Özellikle topluma karşı hoşgörüyle yaklaşım küçüklerine sevgiyle, büyüklerine saygıyla davranan ve bunu da karakterine oturtmuş bir İmam Hatipli istenmektedir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K5: ...davranışlarında bir bütün olarak sevgi ve saygıyı kişilik haline getirmiş hoşgörüye önem veren niteliklerde olmalıdır.

K9: Saygı ve sevgi çerçevesinde, kendi büyüklerine karşı hoşgörü içerisinde olmalı, kendi okulunu benimseyen değer yargılarını sorgulayıp iyi tarafını alabilen, bilgisi ile donanımlı, bizden sonraki nesillere iyi kazanımlar sağlayan nitelikte bir İmam Hatip nesli istiyoruz.

Okul yöneticilerinin İmam Hatipliden beklediği bir diğer ahlaki özellik de sözlerini davranışa dökebilmesi, sözlerinin davranışlarıyla çelişmemesi, topluma örnek olması ve son olarak bildiklerini de bu tutarlılık ve örneklikle tebliğ etmesidir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K3: Toplumun gözünün kendi üzerinde olduğunun farkında olan dolayısıyla davranışlarıyla da ahlaki olarak topluma yön verip ahlaki değerleri başta kendi hayatında yaşayan ve yaşadığını uygulamada örnek model olarak yansıtan toplumda ahlaki değerleri geliştiren, bizzat katkı sunan bireyler olmalıdır.

K6: İmam Hatip Liselerinin en belirgin ve olmazsa olmaz özelliklerinden bir tanesi de toplumda güvenilen, değer verilen, söz ve davranışları birbiriyle uyumlu ve kendisine inanılan kişilerden olması özelliğidir. Bunun içinde İmam Hatipli güzel ahlaklı bir insan olmalıdır.

K8: Başkalarına dini alanda tebliğini sözlü olarak uyardığı gibi kendisi de bu değerleri bizatihi yaşamalıdır. Davranışlarıyla rol model olup topluma örnek ve hayranlık uyandıran lider ahlaki özelliklere sahip olmalıdır.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin tüm dünyada geçerli olan evrensel ahlak ilkeleri ile ülkemizin milli ve manevi değerleriyle de uyumlu özelliklere de sahip olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K5: Başta dini olmak üzere davranışlarını sergilerken milli ve manevi değerlerine ve örf, adet, gelenek ve göreneklerine bağlı bir insan olarak hayatına devam eden bir nesil arzuluyorum.

K16: ...temel insan haklarına saygılı, milli ve manevi değerleri benimsemiş bir ahlaki yapıda bir imam hatipli arzuluyorum.

K28: Evrensel değerlere sahip olmalı ve yaratılanı yaratandan ötürü sevmelidir. Milli ve manevi değerleri özümsemiş olmalıdır. Ahlaklı, değerlerine bağlı, dışa açık niteliklere sahip olmalıdır.

Araştırmaya katılan İHL okul yöneticileri İmam hatiplinin sosyal medya ortamlarında da tıpkı gerçek hayattaki kadar dikkat etmesi ve aynı hassasiyetle yaşaması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K4: Bulunduğu görevde ve yerde erdemli bireylerin vasfını ahlaki olarak yansıtmalı, sadece gerçek hayatta buna dikkat etmemeli, facebook, instagram ve diğer kullanıcıları olduğu sosyal ağlarda da erdemli paylaşımlarda bulunmalıdır.

K9: Hem gerçek yaşamında hem de sosyal medya ortamında konuşması, paylaşımları, tavrı insanlara karşı davranışları toplumun beklentilerine cevap verebilir yönde ahlaki yapıya sahip olmalıdır. Herkesin gıpta ile baktığı bir nesil istiyoruz. Çabamız bu doğrultudadır. Günümüz öğrencilerimiz sosyal medyaya takılıp kendi değerlerinden uzaklaştığını hissediyoruz.

4.3. İnanç Yapısı Özellikleri

İHL okul yöneticilerinin İmam Hatiplinin inanç yapısı özelliklerine ait kategoriyi oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

| Alt kategoriler | Katılımcı Sayısı | Katılımcılar |
|--|------------------|--|
| Tevhit Merkezli İnanç Yapısı | 6 | K2, K6, K7, K10, K17, K26 |
| Dini Pratikler, İnanıldığını Uygulayabilme | 12 | K1, K3, K5, K6, K12, K13, K14, K18, K19, K23, K25, K28 |
| Hurafe ve Batıl İnançlardan Uzaklık | 6 | K4, K8, K15, K16, K24, K29 |
| İman-Akıl İlişkisi | 5 | K11, K4, K15, K21, K22 |
| Mezheplere Yaklaşımlar | 4 | K8, K9, K20, K27 |

Tablo 4: İHL Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatiplinin İnanç Yapısı Özellikleri

Okul yöneticilerinin İmam Hatipliden beklediği inanç yapısı tevhit inancıdır. Özellikle Kur'an'ı Kerim ve sünnet bağlamında oluşturulan sağlam bir inanç yapısına dikkat çekilmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K2: Amel-inanç-iman-teslimiyet alanında, bunlardan hiçbirini diğerinden ayırmadan ve tevhit inancından taviz vermeden istikamet sahibi olan bir inanç yapısına sahip olmalıdır.

K10: Sağlam karakterli ve sağlam inançlı, her türlü mücadeleyi göze alabilen, tam inanmış bir mümin. İmam Hatipli inanç yapısının gereği olarak rüzgâra göre yön değiştirmeyen, gündem belirleyen sağlam itikat sahibidir. Sağlam itikat tevhit inancına yani Allah'ın varlığı ve birliği inancına, zarar verecek her türlü şeyden kaçınmasıyla oluşur. Allah'ın rızasına uygun hareket eden bir karaktere sahip olmalıdır.

K26: Kendi inancında samimi, kararlı ve iddialı ayrıca başka inançlara karşı toleranslı bir yapıda olmalıdır. Allah'ın varlığı ve birliğinden hareketle, İslam'ın genel ilkelerini bilen, evrensel kurallara ve ahlak ilkelerine bağlı, çevresine ve toplumsal olaylara karşı duyarlı, "tek ben yokum, ancak bensiz olmaz" bilincine sahip, bağnaz olmayan hoşgörülü, sevgi ve şefkat dolu ve tüm inançlarının temeli tevhit inancına dayalı olmalıdır.

Okul yöneticileri, İmam Hatipliden inandığı değerleri gerçek hayatta yaşamasını ve uygulamasını istemişlerdir. Sadece öğrenmenin ve bilmenin yeterli olmadığına ve tek başına eksik olduğuna dikkat çeken okul yöneticileri İmam Hatiplinin inanç yapısının amellerle uygulamalı desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K1: Kime sorsanız “inanıyorum, inançlıyım” der. Fakat bunu eylemleri, sözlerine şahit olacak şekilde göstermelidir.

K3: İnancına sahip çıkabilen. Bu doğrultuda inandığı gibi yaşayıp, yaşadığı gibi görünen olmalıdır.

K12: İslami değerlerinden taviz vermeden inancını pratiğe aktaran, inancıyla yaşayan bir fert. İslam dini inanç, ibadet ve ahlakına bağlı, inandığı gibi yaşayan, taklitçi değil tahkik ederek, sorgulayarak, öğrenen bir gençlik istiyorum.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin dinin aslından olmayıp sonradan çıkan bidat, hurafe ve batıl inançlardan uzak olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu konudaki bazı katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

K8: Cehaletlerinden dolayı insanları şirke düşüren çeşitli batıl inançların ve düşüncelerin, ortadan kaldırılması bütün insanların Kur'an'ın belirttiği tevhit akidesi etrafında toplanması için çalışmalıdır. Kur'an ve sünnette buyrulan tevhit ve vahdaniyet anlayışını etrafındaki insanlara anlatmalı, zararlı ve insanı şirke götüren batıl inanç ve düşünceleri ortadan kaldırmak için mücadele etmelidir.

K24: Her türlü dogma, hurafe ve görüşlerden uzak, dinini temel kaynaklardan öğrenen, aklını kullanan biri olmalıdır.

K29: Hurafelerle bilgi kirliliğinde boğulmayan, bidatlerden uzak, akleden, değer odaklı, evrensel ve Kur'an'ı Kerim merkezli olmalıdır.

Okul yöneticileri İmam hatiplide taklidi iman yerine, tahkiki imanı arzulamakta, dolayısıyla vahyin dışına çıkmadan sorgulayıp sonra da iman eden bir yapı istemektedir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K15: İmanı üzerinde aklen ve kalben soru işaretleri bırakmayacak kadar sağlam akideler üzerine kurulu inanç yapısı olmalıdır.

K21: Tahkiki bir imana sahip olmalıdır. Taklitten son derece sakınmalıdır. İnanıldığı şeyleri aklını kullanıp ve sorgulamalı ve böylece özümsemelidir. Anne, baba

ve çevreden öğrenilen geleneksel olan yani Kur'an temelli olmayan bir takım sapkınlıklardan, hurafelerden, zihnini temiz tutmalıdır.

K22: Körü körüne sorgulamadan, düşünmeden bir inanç yapısına değil de araştırarak özümseyen bir inanç yapısına sahip olmalıdır.

Okul yöneticileri, genel olarak İmam hatiplinin Kur'an ve sünnet bağlamında tüm fikirlere saygıyla ve hoşgörüyle yaklaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Onların ehl-i sünnet itikadına sahip olmasını, fakat diğer mezheplerin de bilinmesini istemişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K8: Bir İmam Hatipli ehl-i sünnet itikadına sahip olmalı, tebliğlerinde nasihatlerinde bunu şiar edinmeli ancak bu konuda tutucu olmayıp ehl-i sünnetin dışındaki mezhep ve akımlara hasmane bir tutup takınmamalıdır. Gerek Maturidilik gerekse Eşarilik olmak üzere ehl-i sünnet itikadına mensup âlimlerin görüş ve düşüncelerinin yaşatılması, yayılması ve insanlara anlatılması noktasında gayret göstermelidir.

K9: Bence Kur'an ve sünnet çerçevesinde hareket etmeli, değişik hizbe ve düşünce ekollerine fazla bağlanmamalı, okumalı ancak kendisi o konuda düşünebilmeli ve yorumlayabilmelidir. Daima ehl-i sünnet ve'l cemaat çerçevesinde orta yolda hareket etmelidir.

K20: Mezhepler farklılığı gözetilmemelidir. Mezhepler İslam'ın bir zenginliğidir. Ayrımcılık gözetilmeden birleştirici bir unsurdur. Bu alanda rehberimiz Hz. Peygamberimiz ve Kur'an'ı Kerim'dir. Onun dışında diğerleri insan düşüncesidir. Dolayısıyla felsefi olarak da yanlışları olabilir, doğruları olabilir. Kur'an ve sünnetle karşılaştırıp doğruları almalıdır.

4.4. Kültürel Özellikleri

İHL okul yöneticilerinin İmam Hatiplinin kültürel özelliklerine ait kategoriyi oluşturan bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

| Alt kategoriler | Katılımcı Sayısı | Katılımcılar |
|--|------------------|-------------------------------------|
| Sanat ve Spor Kültürü | 6 | K1, K3, K8, K22, K23, K27 |
| Okuma, Araştırma ve Yazı Kültürü | 7 | K21, K16, K8, K2, K25, K10, K27, |
| İslami Kültür | 5 | K22, K4, K9, K20, K21 |
| Milli ve Genel Kültür, Tarih Bilinci ve Toplumsal Kültür | 8 | K8, K17, K5, K7, K11, K12, K18, K24 |
| Gezi Gözlem Kültürü | 3 | K26, K28, K29 |
| Medya Kültürü | 4 | K19, K13, K15, K6 |

Tablo 5: İHL Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatiplinin Kültürel Özellikleri

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin sanatsal faaliyetlere katılmasını, bu tür etkinliklerle sosyalleşmesini ve aynı zamanda da spor yapmasını böylece kendisine zaman ayırmasını arzulamışlardır. İslam ahlakına aykırı olmayacak çerçevede her türlü sinema, tiyatro ve diğer sanatsal faaliyetlerle birlikte spor yaparak kendisini kültürel olarak geliştirmesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K3: Kültürel olarak, sanatsal faaliyetlerle kendini yetiştirmeye müsait, araştıran ve entelektüel gelişimin yanında sportif aktivitelerle bedenini rahatlatan ve bu bağlamda kültürel olarak kendini geliştiren birey olmalıdır.

K8: „Mutlaka bir spor dalıyla uğraşmalı, bir enstrüman çalmalı, yaptığı mesleğin dışında birkaç hobisi olmalı ve bunlara da zaman ayırmalıdır.

K27: İslam'ın değerleri ve sınırları içerisinde muhakkak kültürel, sportif faaliyet ve etkinliklerde bulunmalıdır ve teşvik etmelidir. Dinine, devletine, milletine, ailesine ve kendisine faydalı olan kültürel faaliyetlerde bulunmalıdır.

Okul yöneticileri, kültürel anlamda bir diğer önemli etkeni ise okuma, araştırma ve yazı kültürü olarak vurgulamışlardır. İmam Hatiplinin her konuyla ilgili kitap okumasını ve ilgisini çeken noktalarda sorgulayıp araştırma yapmasının gerektiğini, mantıklı çıkarımlarda bulunup gerektiğinde de bilgi üretip

yazıya dökebilmesini arzu etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K16: Sosyal, kültürel açıdan araştırarak okuyarak kendisini yetiştirmiş, daima okuyan, araştıran, düşünen, farklı kültürlerden haberdar olan, taklitten uzak, değişime ve gelişime açık bir imam hatipli olmalıdır. İnançlı, ahlaklı, faziletli, çalışkan, ilkeli duruşunu kültürel olarak da yansıtan bir öğrenci her açıdan kendisini geliştirmiş, topluma örnek olan sürekli okumalar gerçekleştiren bir kültürel yapıda olmalıdır.

K8: Sürekli araştıran, okuyan, günlük olayları takip eden, panellere, konferanslara ve çeşitli sosyal aktivitelere katılan, varoluşsal yaşayan bir kimse olmalıdır. Dini bilgileri yanında biraz mantık, felsefe ve sosyoloji alanlarında okumalar yapmalıdır. İnsanların fikir danıştığı, görüşüne başvurduğu bilge bir kişiliğe sahip olmalıdır. Üretken olmalıdır, görüşlerini, düşüncelerini, olaylar hakkındaki kanaatlerini not edeceği bir seyir defteri olmalıdır. Arapça ve bunun yanında ikinci bir yabancı dili iyi derecede okuryazar ve konuşur olmalı, farklı yayınları takip etmeli, toplumsal, sosyal ve güncel olayları yakinen takip etmeli ve daima okuduğu başucu kitabı olmalıdır.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin kültürünün İslami kültüre göre teşekkül etmesini de arzulamışlardır. İmam Hatiplinin, Kur'an'ı Kerim'den, peygamberimizin sünnetinden, sahabeden gelen uygulamalar çerçevesinde İslam dinine uygun olan kültürel özelliklere haiz olmalarını istemişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K4: Manevi yönden İslam kültürünün en güzel örneklerini yaşayan nesiller oluşturmamız gerekiyor. Vatanını milletini ve devletini seven manevi yönden kendini geliştirmiş, İslam kültürünü yansıtan başarılı kariyer sahibi çok okuyan ve araştıran nitelikte olmalıdır.

K9: Kendi değerlerine ait bütün öz kaynaklardan haberdar olmalıdır. İslam kültürüne hâkim olabilmek için Kur'an ve Sünneti okuyup anlamalı ve yorumlamalı ve sahabelerin güzel ve örnek faaliyetlerini de benimsemeli kültürünü bu şekilde şekillendirmeli bunun yanı sıra sağlıklı kaynaklardan yeterince beslenmelidir. Her şeyden önce çok okumalı, kendini yetiştirmeli İmam Hatip davasına hizmet edebilecek her türlü kültürel etkinliğin ve çabanın içerisinde olmalıdır.

K20: Kültürel açıdan dinimize aykırı olan kültürel faaliyetlerden ve hurafelerden uzak durulmalıdır. Her toplumun kendine göre bir kültürü vardır. Arap kültürü, Türk kültürü gibi. Fakat bunların ortak kültürü İslam olmalı yani din olmalıdır.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin, tarih bilinci çerçevesinde geleneklerinden kopmadan, milli ve manevi değerlerini yansıtan kültürel yapıda olup

toplumunda kendine özgü geleneksel kültürünü değerlerine aykırılık teşkil etmeden yaşayabilen olmasını arzulamaktadır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K8: ...içinde yaşadığı toplumun örf, adet, gelenek ve kültürel yaşamıyla barışık olmalıdır.

K17: Kendi milli kültürünü bilen, öğrenen ve yaşantısını ona göre dizayn eden, başkalarına kendisine saygı duyabildiği ölçüde müsamaha gösteren bireyler olmalıdır. Kültürel açıdan da İmam Hatipli ruhunu canlı tutmalı, bilgili, donanımlı olmalı, saygılı olmalı; vatanını, milletini, bayrağını seven ve bunu sosyal yaşantısına taşıyan bireyler olmalıdır.

K5: Milli ve manevi değerlere, gelenek ve göreneklerine, dinine bağlı kendini bilimsel ve sosyal konularda geliştirmiş ve bunu hayatına tatbik eden kültürlü bir gençlik olmalıdır.

Okul yöneticileri, İmam Hatiplinin hayatında gezen, gözlem yapan dolayısıyla farklı kültürleri de tanıyan ve kendisini daha da geliştiren bir yapıda olmasını arzu etmektedir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K26: Doğu kadar batıyı da bilen, spor yapan, gezen, gören ve gözlemleyen, seyahatlerinde konuşabilecek kadar bir iki yabancı dili olan, güzel sanatlarla da ilgilenen kültürel yapıda olmasını beklerim.

K28: Gezerek, gözlemleyerek farklı kültürleri bilip kendi kültürüyle karşılaştırıp kültüründen de ödün vermeden kendini geliştirmelidir. Fırsat buldukça gerek il dışı ve imkanlar çerçevesinde yurt dışına seyahatlere katılabilmelidir. Kendi dili dışında Arapça ve İngilizce dillerini bilmeli bir de uzak doğu dillerinden (Japonca, Korece, Çince, Rusça) en az bir dil daha bilecek ve konuşabilecek şekilde yetiştirilmelidir.

K29: Okuma alışkanlığının yanı sıra gezi ve gözlem yaparak, belirli kültürel alanları tanımalı ve kültürünü bu şekilde geliştirmelidir.

Okul yöneticileri, İmam Hatiplinin kültürel özelliklerini sosyal medya ortamında da yansıtmalarını arzulamıştır. Sosyal medyadaki kültürel yapılarının gerçek hayattaki kültürel yapılarına ve ahlaki değerlerine ters düşmeyip uyumlu olmasının gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K19: Sosyal medyada kültürüyle topluma örnek olan, yönlendiren, sorunlara çözüm üretebilen olmalıdır. Paylaşımında geçmişe saygı duyan, kabul eden ve kendini sürekli yenileyebilen olmalıdır. Geçmişten gelen mirasa sahip çıkmalıdır.

K15: Topluluk huzurunda kendini ifade edebilecek bilgi birikimine sahip, sosyal medyada boş zaman geçirmeyen ve kültürünü sadece sosyal medyada gösterme eğiliminde olmayan bir gençlik arzuluyorum. Kültürel, felsefi, sosyal, ilmi, dini, literatüre hakim olan ve bunları da hayatına yansıtabilen nitelikte öğrenciler olmalıdır.

4.5. Siyasi/İdeolojik Özellikleri

İHL okul yöneticilerinin İmam Hatiplinin politik/ideolojik özelliklerine ait görüşleri tablo 7'deki gibi kategorilendirilerek sunulmuştur:

| Alt kategoriler | Katılımcı Sayısı | Katılımcılar |
|---|------------------|--------------------------------|
| Vatan, Millet, Bayrak ve Devlet Eksenli Söylemler | 5 | K14, K17, K28, K12, K23 |
| İslam'a dayalı siyasal söylem | 6 | K6, K13, K16, K18, K19, K25 |
| Temel değerlerine uygun ideolojik/politik Söylem | 6 | K1, K3, K11, K20, K29, K5 |
| Apolitik Söylem | 5 | K22, K7, K9, K15, K26 |
| Tarafsız bir siyasal söylem | 7 | K2, K4, K8, K10, K21, K24, K27 |

Tablo 6: İHL Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatiplinin Siyasi/İdeolojik Özellikleri

Okul yöneticilerinin bir kısmı, İmam Hatiplinin vatan, millet, bayrak ve devlet kaygısıyla ve bu değerlere ters düşmeyen bir siyasi görüşe sahip olabileceğini ifade etmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K14: Dinini, vatanını, bayrağını ve ezanı her şeyden üstün tutsun da siyasi görüşü ne olursa olsun.

K17: Kendi inanç ve yaşayış tarzına saygı duyan, dinden ve dindardan gocunmayan kişileri ve siyasi grupları destekleyen ve onlarla çalışan olmalıdır. Milletini, memleketini, bayrağını seven ve ezanını koruyan bireyler olması gerekir. Bu şekilde faaliyetlere katılabilir.

K23: Elbette siyasi görüşü olabilir. Çünkü Allah'ın ilmiyle uğraştıklarında istikametleri de sağlam oluyor. Vatanını, milletini, devletini, bayrağını, ezanını ve diğer değerlerini yansıtan bir görüşü olmalıdır.

Okul yöneticilerinin bir kısmı İmam Hatiplinin, dünya üzerindeki Müslümanların haklarını ve hukuklarını savunacak, koruyacak şekilde İslam'a dayalı bir siyasi görüşe sahip olabileceğini belirtmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K6: İmam Hatiplinin siyasi görüş ve ideolojileri, İslam'ın, Kur'an'ı Kerim ve sahih sünnetin ön gördüğü siyaset ve ideolojidir.

K16: Bütün siyasi ideolojilere eşit mesafede yaklaşan, ancak kendisini ilmi siyasetle yetiştirmiş, İslam siyasetini kavramış, Hz. Muhammed'in (sav.) yönetim anlayışındaki temel ilkeler çerçevesinde bir siyaset anlayışını benimsemiş bir imam hatipli arzuluyorum.

K19: Allah ve Resulü çizgisinden ayrılmayan bir siyasi düşünceye sahip olmalı, tutarlı olmalı, yalandan, hileden uzak kalmalıdır. Hitabeti kuvvetli ve kararlı olmalıdır.

Okul yöneticilerinden bazıları da öğrencilerin, temel değerlerine uygun olarak ideolojik, politik görüşlerinin olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K3: Siyasi ideolojik olarak, belli bir siyasi görüş ve ideolojik tutuma sahip, ne yaptığını ve neye inandığının bilincinde, kararlarının arkasında durabilen, görüşünü savunabilen, inandığı değerlere sahip çıkabilen bir yapıda olmalıdır.

K29: Tüm fikir ve ideolojileri, mezhep ve dini görüşleri, akıl süzgecinden geçirerek kabul veya reddeden bir tutumda olmalıdır. Sonrasında ise bir ideolojisi olabilir.

K5: Doğru, adaletli, kapsamlı ve dini değerlere aykırı olmayan bir ideolojik tutum gerçekleştiren bir nesil arzuluyorum.

Okul yöneticilerinin bazıları ise İmam Hatiplinin tarafsız olması ve siyasetin dışında yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K9: Kanaatimce siyasetle eğitim öğretimin öğrenciler üzerinde etkili olacağını düşünmüyorum. Bunun tek kaynağı okullar ve eğitim yuvalarıdır. Bir imam hatipli sandık kurulduğunda kendi çizgisi doğrultusunda kendi oyunu kullanabilme ama bunun ötesinde fazla siyasallaşmamalıdır. Çünkü siyaset zaman ve zemine

göre değişiklik arz ediyor, İmam Hatiplilerin bunu arzu etmemesi gerekir, çünkü İmam Hatipliler siyaset üstü çalışmalıdır.

K15: Mümkün merteye siyasi söylemlerden ve ideolojik tutumlardan uzak fakat bunların da bilincinde olan bireyler olmalıdır.

K26: İnancı dışında davası yani ideolojisi olmayan, dinine, davasına hiçbir ideolojiyi yaklaştırmayan, kendi görüşlerinin dahi mutlak doğru olmadığını farkında olan ve "Rabbim Allah'tır" diyen ve bu istikamet üzerine devam eden bir yapıda olmalıdır.

Okul yöneticilerinin bir kısmı da İmam Hatiplinin tüm fikir ve düşüncelere saygı ile yaklaşp eşit mesafede/tarafsız olmaları gerektiğini arzulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K8: İmam Hatiplinin mutlaka bir siyasi görüşü olmalı ancak bu görüşü öne çıkararak toplumun değişik katmanlarına siyasi olarak yaklaşmamalı ve eşit mesafede durmalıdır. Daima insanları kuşatıcı, kapsayıcı bir özelliğe sahip olmalıdır. Bir İmam Hatipli gerek dini olayları gerekse toplumsal ve siyasal olayları tahlil ederken belirli bir cemaatin, belirli meşrebin bakış açısıyla değerlendirmemeli, İslam'ın genel geçer değerleriyle ve ölçülerine dikkat ederek değerlendirmelidir.

K10: Ülkenin gündemi ile ilgilenen ama siyasi fraksiyonlara aynı mesafede durabilen, kendi ahlaki ideolojisini herkese sevdiren, sosyal bir insan, kimseyi dışlayamayacağı geniş perspektif sahibi bir insan özelliklerini taşımalıdır.

K21: Bir partiye, bir cemaate, bir tarikata angaje olmamalıdır. Ama ülke siyasetini de bilmelidir. Mevcut şartlara göre de siyasi bir bilincinin de olması gerekir.

4.6. Mesleki Özellikler

İHL okul yöneticilerinin İmam Hatiplinin mesleki özelliklerine ilişkin görüşleri tablo 8'deki gibi kategorilendirilerek sunulmuştur.

| Alt kategoriler | Katılımcı Sayısı | Katılımcılar |
|---|------------------|--|
| Mesleki Yeterlilik ve Gelişim | 9 | K1, K6, K7, K10, K13, K16, K17, K20, K25 |
| Mesleki Etik ve Temsilîyet | 5 | K5, K8, K9, K19, K26 |
| Mesleki Samimiyet ve Sorumluluk Bilinci | 5 | K22, K23, K24, K27, K29 |
| Mesleğinde Zamanı ve Kayakları İsrâf Etmeme, Ülke Üretimine Katkı Sağlama | 6 | K4, K10, K11, K14, K21, K28 |
| Mesleğinde Örnek Olmak ve Liderlik | 6 | K20, K2, K3, K12, K15, K18 |

Tablo 7: İHL Okul Yöneticilerine Göre İmam Hatiplinin Mesleki Özellikleri

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin mesleği ile ilgili donanıma haiz, dolayısıyla mesleğinde yeterli ve mesleği ile ilgili her türlü gelişime de açık olan bir mesleki yapı arzulamaktadır. Burada öne çıkan bir diğer husus ise katılımcı okul yöneticilerinin İmam hatiplinin mesleki özelliklerini belirlerken onu din görevliliğiyle sınırlandırmamasıdır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K10: Alanıyla ilgili yayınları takip eden, kendini geliştiren, yeterli mesleki bilgi ve vizyona sahip yaptığı mesleği sırf memuriyet olarak görmeyen, yüksek ve yüce idealleri olan bir insan olmalıdır.

K13: İmam Hatip Öğrencisi bilgi birikimi yüksek, kendini sürekli geliştiren ve yenileyen bir yapıda olmalıdır. Mesleğinde özgün ve branşında uzmanlaşmaya gitmelidir. Sevdiği mesleği tercih ederek o mesleğin gereğini yerine getirmesi gerekir.

K20: Mesleki alanda kendilerini geleceğe hazırlamaları gerekir. Bilgi ve donanım yönünden çok iyi yetiştirilmelidir. Yarım doktor adamı candan, yarın hoca dinden eder, özdeyişi tabiri caizse bu noktada çok önemlidir. Onun için öğrenciler

her alanda ve özellikle çalışmak istedikleri alanda kendilerini geliştirmeleri gerekir.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin mesleğini icra ederken ahlaki ilkelere dikkat etmesi gerektiğini ve dolayısıyla mesleki etik noktasında hassas davranmasını ve mesleğini hakkıyla temsil edebilmelerini arzulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K9: Her nerede ve hangi kurumdaysa İmam Hatipli olduğunu unutmamalı ve bu kimliği iyi yönde temsil etmelidir. Mesleğinde çalışırken de davranışlarına dikkat etmeli ve toplum tarafından gözlemlendiğini unutmamalıdır. Doğruluğu ile örnek olmalı ve örnek alınacak seviyeye gelmesi gerekir.

K19: Sağlam bir niyetle mesleğinde heyecan duymalı ve mesleğine aşık olmalı dolayısıyla mesleğini taşıyabilmelidir. Mesleğini hakkıyla temsil edebilmesi için her anında Allah'ın huzurunda olduğu bilincinden uzaklaşmamalıdır. Çevresini aydınlatmalıdır. Hayatı kaliteli yaşayan, bulunduğu her mevkide İslam'dan taviz vermeyen, mesleğinde başarılı, bilinçli ve dinamik öğrenciler olmalıdır.

K26: Bir İmam Hatipli çalıştığı tüm meslek alanlarında çalışkan, dürüst, ahlaklı, güvenilir ve örnek gösterilen bir şahsiyet olarak mesleğini icra etmelidir. Toplum da kendisinden bunu beklemektedir.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin mesleğinde samimi ve sorumluluk bilinciyle hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Mesleğinde donanımlı ve uzman olmanın tek başına yeterli olmayıp bunun yanında mesleğinin gerektirdiği sorumlulukları üstlenip samimi bir şekilde çalışmanın gerekliliğini vurgulamışlardır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K24: Kendini geliştiren, çevresinin beklenti ve ihtiyaçlarına samimi bir şekilde bilgi ve karakter olarak cevap verebilen örnek bir kişiliğe sahip olmalıdır. Mesleğinin problemlerini dert edinen, sorumlu bir şekilde hareket eden, çağın gerektirdiği diğer donanımlara da sahip olmalıdır.

K27: Mesleğinde çok iyi olması tek başına yeterli değildir; mesuliyet duygusuyla hareket etmeli ve hangi meslekten olursa olsun bu bilinçle mesleğini icra ederken bu şekilde en iyisi olmaya gayret göstermelidir.

K29: Hangi işi yaparlarsa yapsınlar samimi olmaları, adaletli olmaları, sorumluluk içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir.

Okul yöneticilerinin İmam Hatipliden beklediği bir diğer mesleki özellik ise mesleğinde zamanı verimli kullanması ve kaynakları israf etmeden çalış-

şabilmesidir. Ayrıca ülkesinin üretimine katkı sağlamasını da arzulanmaktadır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K4: Yaptığı işin en iyisini yapmak için zamanını iyi kullanmalı, üreten olmalı ve tüm enerjisini ülkesini kalkındırmak için harcamalıdır.

K11: İmam Hatipli mesleğinde planlı hareket ederek zamanını iyi kullanabilmelidir. Zaman bilincinin farkın olmalı ve de kullandığı kaynakları israf etmeden içinde yaşadığı topluma yarar sağlamalıdır.

K28: Mesleğin tüm aşamalarında staj uygulamasından yaşayacağı bütün tecrübeler kendisine, ülkem için ne yapabilirim, sorusunu sürekli sormalıdır. Seçeceği mesleği göz önüne alarak kendisini bu doğrultuda geliştirebilmelidir.

Okul yöneticileri İmam Hatiplinin hangi mesleği icra ediyorsa etsin o meslekte örnek olması ve liderlik yapması gerektiğini vurgulamıştır. Bu konuda katılımcıların görüşlerine ilişkin örnek ifadeler şu şekildedir:

K2: Kendini mesleki alanda geliştirmek ve bu alanda gerek meslektaşlarını gerekse diğer meslek gruplarına bir örneklik teşkil etmelidir. Bilimin ışığında, yaptığı işi iyi en iyi yapabilen önder olmalıdır. Mesleğine helal getirecek davranış ve zafatlardan uzak olmalıdır. İnsanlara arasında da kendini küçük düşürecek davranışlardan kaçınmalı yani hangi mesleği icra ederse etsin mesleğin gereğini yerine getirip örnek olmalıdır.

K15: Dinin aynası olabilecek davranışları mesleğinde sergilemeli, anlattıklarıyla yaşantısı bir olan lider karakterli bir yapıya sahip olmalıdır.

K18: Çalışacağı işte Allah için öncülük etmeli, tebliğ karşısında menfaat gözetmemeli, ne yapılacağını söylemekten ziyade ne yapılacağını göstermelidir. Toplumun her kesiminde yer alabilen, varlığıyla, davranışlarıyla topluma örnek olabilen, donanımlı, başarılı ve en önemlisi mesleğinde ahlakıyla örnek ve lider bireyler olmalıdır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Her tür ve kademedeki okullar için söz konusu olduğu gibi, İmam Hatip Liselerinden de temel beklenti, belirlenen amaç ve fonksiyonlarını nitelikli bir şekilde gerçekleştirmesi, hedeflenen niteliklere sahip öğrenciler yetiştirebilmesidir. Bu bakımdan yetiştirilmek istenen insan bağlamında İmam Hatip Liselerinin geleceğine ilişkin projeksiyon tutması açısından İmam hatipli vizyonunun ne olması gerektiği üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Buna

karşılık özellikle 2012 sonrasında sayıları hızla artan bu okullara ilişkin yürütülen tartışmalarda öğrenci ve mezun nitelikleri farklı paydaşlarca eleştirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında yapılan çalışmalar bu okullarda hedeflenen niteliklere sahip öğrencilerin yeterince yetiştirilemediğini ortaya koymaktadır. Nitekim Aşlamacı²¹ tarafından Türkiye genelinde bu okul paydaşlarından öğrenci ve öğretmenlerle yapılan araştırmada; öğrencilerin ve öğretmenlerin yaklaşık yarısının bu okullarda sunulan din eğitimi ve öğretimini yeterli bulmadığı; yine öğretmenlerin yaklaşık yarısının çağın ihtiyaç duyduğu din görevlilerinin yetiştirmede bu okulları yetersiz bulduğu tespit edilmiştir. Karateke²² tarafından yapılan araştırmada okul yöneticileri İmam Hatip Liselerinde eğitim öğretim hizmetinin etkili bir şekilde yürütülmesini engelleyen çeşitli sorun alanlarına temas etmişlerdir. Yine Acuner²³ tarafından bu okul paydaşlarına yönelik yapılan araştırmada bu okulların misyon ve vizyonun açık ve belirgin olmadığı ifade edilmiştir. Uçar²⁴ tarafından meslek dersi öğretmenlerine yönelik yapılan bir diğer araştırmada ise İHL meslek dersi öğretmenlerinin yeterince açık ve net bir İmam Hatipli vizyonuna sahip olmadıkları saptanmıştır. Sözü edilen bu çalışmalarda bu kurumların öğrenci ve mezun vizyonlarına ilişkin sorunlara işaret etmektedir.

Herhangi bir eğitim kurumunun okul yöneticileri kendi kurumunun vizyonunu, Milli Eğitim Bakanlığının temel amaçlarına uyumlu bir şekilde belirlemek ve bu vizyonu gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapmak durumundadır. Bu anlamda okul yöneticileri kurum vizyonlarının belirlenmesinde ve gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu nedenle bu araştırmada da İmam Hatip Liselerinde görev yapan okul yöneticilerinin nasıl bir "İmam Hatipli vizyonuna" sahip olduğunun tespiti araştırmaya değer görülmüştür. Bu çerçevede araştırmada bu okullarda yetiştirilmek istenen insan profilinin okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda incelenmesi amaçlanmıştır. Malatya ili merkez ilçelerindeki toplam 12 İmam Hatip Lisesinde 2018-2019 öğretim yılı itibarıyla görev yapan 29 okul yöneticisiyle yapılan görüşmeler yoluyla elde

21 bk. İbrahim Aşlamacı, Öğrenci ve Öğretmenlerine Göre İmam-Hatip Liseleri: Profiller, Algılar, Memnuniyet, Aidiyet (İstanbul: DEM Yayınları, 2017).

22 Tuncay Karateke, İmam Hatip Liselerinde İdarecilerin Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Araştırma, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, (2015), 145-172.

23 bk. Yusuf Acuner, İmam Hatip Okulları Paydaşlarına Göre Durum Analizi (Rize: STS Yayınları, 2016).

24 bk. Uçar, "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin 'İmam Hatipli' Vizyonu, 120-125.

edilen veriler sonucunda araştırmada ulaşılan sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Araştırmaya katılan İHL Okul yöneticileri İmam hatipli vizyonlarını ortaya koyarken bilişsel/zihinsel, ahlaki, inanç yapısı, kültürel, siyasi/ideolojik ve mesleki açıdan olmak üzere altı farklı açıdan konuyu ele almıştır. Katılımcılara göre İmam Hatipli bilişsel/zihinsel açıdan kendisini tanımalı, kendini anlamlandırabilmeli ve ifade edebilmelidir. Okul yöneticileri bilişsel olarak "İmam Hatip ruhu" ve "İmam Hatip davası" gibi kavramları burada bilinç yapısı olarak vurgulamışlardır, bu kavramla ilgili İmam Hatiplinin hem dindar hem de bilimsel olarak üst düzey bir yapıda olmasını istemişlerdir. İmam Hatiplinin bilinçli olması gerektiğini vurgulayan okul yöneticileri, öğrencilerin hedeflerinin farkında olmasını ve özgün fikirler üretmesini istemişlerdir. İmam Hatiplinin sürekli okuyarak kendini zinde tutmasını, olaylara daima aklını kullanıp bilimsel bakış açısıyla bakabilmesini, çağı yakalayıp yenilikçi olmasını ve birden fazla dil bilmelerini arzulamışlardır. Okul yöneticileri, İmam Hatiplinin zihinsel yapısıyla daima içinde yaşadığı topluma karşı duyarlı olup topluma düşünceleriyle katkı sunup önderlik ve liderlik yapması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan İHL okul yöneticilerine göre İmam Hatipli ahlaki olarak dürüst, yardımsever, paylaşımcı, toplumun güvenine layık, vefalı, duyarlı davranışlarının değerlendirilmesini yapan, helal ve harama dikkat ederek güzel davranışlar sergilemeye çalışan, şeffaf olan, ön yargılardan kaçınan ve yeni yetişen gençlere de örnek olan kimsedir. İmam Hatipli davranışlarıyla içinde yaşadığı toplumda büyüklere saygısını, küçüklere sevgisini ve toplumun geneline hoşgörüsünü yansıtmalıdır. İmam Hatipli söz ve davranışlarıyla daima tutarlı, söyledikleriyle yaptıkları kendisinde bulunmalı böylece topluma rol model olan ve insanları hayra davet edip iyiliklere yönlendiren, bu çerçeveyi tebliğiyle de ortaya koyan bir ahlaki yapıda olmalıdır. İmam Hatipli davranışlarında evrensel ahlak kurallarını, milli ve manevi değerlerini özümlediğini gösterip buna bağlı tutum sergilemelidir. Sosyal medya platformlarındaki paylaşımları ve kullanımı, gerçek hayattaki ahlaki yapısıyla uyumlu olmalı, burada bir tezat söz konusu olmamalıdır. İmam Hatipli dinin temel kaynaklarından Kur'an'ı Kerim ve peygamberimizin ahlakını hayatında içselleştirerek dolayısıyla İslam ahlakını yaşayan bir ahlaki yapıda olmalıdır.

Araştırmaya katılan İHL okul yöneticilerine göre İmam Hatiplinin inanç yapısı genel kanaat ile tevhit inancına dayanır. İman, teslimiyet ve ameli birbirinden ayırmayan Kur'an'ı Kerim ve sünnete göre inanç yapısını hâkim kılan

İmam Hatipli, günümüzde yayıldığı iddia edilen ateizm, deizm, agnostizm gibi tevhit inancına aykırı inanç türlerinden ve düşüncelerinden uzaktır. İmam Hatipli inandığını, yaşamında uygulayacak kadar sağlam akidelerle kurulu olan bir inanç yapısına sahip olmalıdır. Davranışları, sözlerine sahip olacak şekilde inandığını yaşarsa işte bu noktada dindar olarak nitelendirilebilir. İmam Hatipli Allah sevgisiyle beraber, vatanına, milletine, bayrağına, ezanına duyduğu sevgiyi ve bu inancını davranışlarında bu değerlerden taviz vermeyerek koruyarak ve savunarak gösterir. İslam esaslarını öğrenip sindirip hayatını ona göre şekillendirebilmelidir. İmam Hatipli, tembellikten, ataletten uzak, inancı gereği çalışkan olmalı, adil olmalı ve inandığı değerleri söylemekten ve yaşamaktan uzak durmamalıdır. İmam Hatipli vahiy çerçevesinde kalmalı, batıl inançlardan ve hurafelerden uzak olmalı, iman-akıl ilişkisi bağlamında okuyup araştırmalı, sorgulamalar gerçekleştirmeli ve taklidi imandan tahkiki imana yükselebilmelidir. Genel olarak ehl-i sünnet etrafında toplansa da diğer mezheplere karşı düşmanca bir tavır takınmamalı ve ayrıştırmamalıdır. Farklı mezheplerin ve düşüncelerin İslam'ın zenginlik kaynağı olduğu bilincini taşımalıdır. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin İmam Hatipli vizyonlarına inanç özellikleri açısından bakıldığında, bu okul mezunları için bazı kesimler tarafından dile getirilen radikal yetiştirildikleri iddialarının hiçbir şekilde yansımadığı görülmektedir. Bu bakımdan okul yöneticilerinin İmam hatipli vizyonlarında bu okul öğrencilerine ilişkin herhangi bir aşırıcılık ya da radikal özelliğin atfedilmediği tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan İHL okul yöneticileri İmam Hatiplinin kültürel özelliklerini dile getirirken en çok vurguladıkları özelliklerin başında sanatsal etkinliklere katılım gelmektedir. İmam Hatipli sanattan uzak kalmamalı, herhangi bir alanında aktif olarak bulunabilmeli ve hatta kabiliyetleri çerçevesinde de kendisi bir sanat icra edebilmelidir. Yine bu noktada İmam Hatiplinin spor kültürü de olmalıdır. Örneğin müzik alanında kendisi bir çalgı aleti çalabilmeli, ilgi duyduğu spor dalında faaliyetler yapmalı, tiyatro ve sinema gibi keyif aldığı sosyal etkinliklere de katılmalıdır. Tüm bu sanatsal ve sportif faaliyetleri, sosyal aktiviteleri icra ederken İslami değerlere aykırılık teşkil edecek davranışlardan da kaçınmalıdır. İmam Hatiplinin kültürünün en önemli özelliklerinden bir diğeri ise okuma, araştırma ve yazı kültürüdür. İmam Hatipli okumaktan haz almalı, her konuda okumalar gerçekleştirerek farklı düşüncelerden haberdar olmalı, farklı kültürleri ve dünyayı tanımak için gezmeli, gözlem yapmalı, sonrasında ilgi alanlarında daha fazla okumalar, araştırmalar yapmalı ve kayda değer bulduklarını da yazıya geçirmelidir. İslami kültürü yaşamalı, kültürünü şekillendirirken Kur'an'ı Kerim'den ve peygamberimizin sünnetinden yarar-

lanmalı, tarih bilinci içerisinde kültüründe milli ve manevi değerlerine bağlı faziletli ve özgün olmalıdır. Sosyal medya platformlarında, kültürünü farklı yansıtmamalı, ve sosyal medya kültürü de gerçek hayattaki kültürü gibi olmalıdır.

Araştırmaya katılan İHL okul yöneticilerinin bir kısmı İmam Hatiplinin siyasi ve ideolojik bir görüşe sahip olabileceğini ifade etmişlerdir. Bu görüşü savunan okul yöneticilerinden bazıları, İmam Hatiplinin vatan, millet, bayrak ve devlet eksenindeki değerlerle siyasi ve ideolojik görüşünün şekillendirilmesini öncelerken diğer bir kısmı ise ümmetin ve Müslümanların sorunlarını kendisine dert edinen ve Müslümanların dünya üzerindeki haklarını gözeten bir tutuma sahip olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi tecrübesiyle “aklına kiraya vermeme” tabirini kullanan bazı okul yöneticileri İmam Hatiplinin hiçbir cemaatin veya grubun tekelinde olmadığını ve bundan sonra da olmaması gerektiğini daima sorgulayan, akıl yürüten ve bu doğrultuda bir görüşe sahip olmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bazı okul yöneticileri temel aldığı prensipler çerçevesinde, doğruluk, adalet vb. değerler etrafında bir siyasi ve ideolojik görüşü savunabileceğini bu şekilde bir tutum gerçekleştirebileceğini ifade etmişlerdir. Yine bazı okul yöneticileri ise İmam Hatiplinin siyasi söylemlerden ve ideolojik tutumlardan uzak durması gerektiğini, tarafsız olup demokratik olarak tüm görüşlere eşit mesafede durup boş ve yıpratıcı tartışmalardan uzak durulmasının gerekliliğini belirtmişlerdir. Genel kanaat siyasi ve ideolojik olarak, futbol takımı tutar gibi holiganca bir siyasi ve ideolojik görüşü desteklemeden, kimseyi ayırtmadan, hoşgörülle düşünen, sorgulayan, araştıran sonra da değerleri çerçevesinde bir görüşe sahip olunabileceğidir.

Araştırmaya katılan İHL okul yöneticilerine göre mesleki açıdan İmam Hatipli öncelikle seçeceği mesleği iyi tanımalı, mesleğinde donanımlı olmaya çalışmalı ve dolayısıyla mesleki yeterliliğe sahip olmalıdır. Eğer kendi alanında çalışacaksa öncelikle Kur'an'ı Kerim ve Arapça olmak üzere meslek derslerine yoğunlaşmalı, mesleki alana ait bilgi seviyesi ve birikimi en üst düzeyde olması için öğrencilik yıllarında bu alana eğilmelidir. Mesleki açıdan kendini sürekli yenileyen, insanlarla sağlam iletişim kurabilen, mesleğinde doğru ve samimi bir şekilde mesuliyet duygusu ile çalışmalı, mesleğinde planlı hareket ederek zamanı iyi kullanmalı ve kaynakları israf etmemelidir. Hangi mesleği icra ediyorsa etsin İmam Hatipli ülkenin kalkınması ve gelişmesi için tüm enerjisini vererek alanında yetkin ve üreten olmalıdır. İmam Hatipli mesleğini icra ederken işini daha iyi yapabilme adına her türlü fedakarlığı yapmalı, gerek mesleki

çalışmasıyla gerekse mesleğindeki davranışlarıyla çevresine örnek olup liderlik yapmalıdır.

Netice olarak İHL okul yöneticilerinin görüşlerine göre İmam Hatipli vizyonuna yansıyan profil; bilişsel yönden, kendini tanıyan, ifade eden, bilinçli, hedeflerinin farkında olan, sorgulayıp bilimsel düşünebilen, problemlere çözüm üretebilen, çağa ayak uydurabilen, yenilikçi, başarılı, topluma duyarlı ve lider özellikleri haizdir. İnanç yapısı olarak tevhit inancını yansıtan, inandığını yaşamında uygulayan, farklı görüşlere saygı gösteren niteliklere sahiptir. Ahlaki yönden, dürüst, yardımsever, saygılı, hoşgörülü, sevgi dolu, rol model olan, evrensel ahlak ilkelerinin farkında. milli ve manevi değerlerine bağlı, Kur'an ve peygamber ahlakını yansıtır. İdeolojik olarak vatanına, milletine, devletine, ümmetine bağlı bir görüşü savunur. Kültürel olarak sanatsal faaliyetlere katılım gösteren, okuyan, gezen, gözlem yapan niteliklere sahiptir. Mesleki yeterliliğe sahip, mesleğindeki gelişmelere açık, üreten ve mesleğini sorumlu bir şekilde yerine getiren örnek bir meslek erbabıdır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara dayalı olarak öneri mahiyetinde şunlar ifade edilebilir: İmam Hatip Liselerinin mevcut yapısı ve müfredatıyla bu araştırmada okul yöneticilerinin ortaya koyduğu İmam Hatipli vizyonunun gerçekleştirilebilir olup olmadığının uzmanlarca tartışılması ve daha fazla bilimsel çalışmalara konu edilmesi gereklidir. Geline nokta bu okullarda yetiştirilmek istenen insan modelinin özelliklerinin bu okulların misyonlarının da göz önünde bulundurulması bilimsel olarak ele alınması, bu okulların vizyonlarının belirlenebilmesi için gereklidir. Belirlenecek İmam Hatipli vizyonunun bu okulların ilgili paydaşları tarafından da sahiplenilmesi için gerekli çalışmalar yürütülmelidir.

6. KAYNAKÇA

- Acuner, Yusuf. İmam Hatip Okulları Paydaşlarına Göre Durum Analizi. Rize: STS Yayınları, 2016.
- Aşlamacı, İbrahim. Öğrenci ve Öğretmenlerine Göre İmam-Hatip Liseleri: Profiller, Algılar, Memnuniyet, Aidiyet. İstanbul: DEM Yayınları, 2017.
- Aşlamacı, İbrahim. Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam Hatip Liseleri. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2014.
- Çelik, Vehbi. Okul Yönetimi Ve Öğretim Liderliği. Ankara: Pegem Yayınları, 2000.
- Erdoğan, İrfan. Okul Yönetimi Ve Öğretim Liderliği. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000.

- Fidan, Yahya. "İşletme Vizyonu ve Stratejisi". Konya: KTO Yönetici Eğitim Merkezi Yayınları, 1998. 189-221.
- Kara, İsmail "İmam Hatip Liselerini Yeniden Tartışmak", İmam-Hatip Liselerinde Eğitim ve Öğretim. ed. Mahmut Zengin. 35-43. İstanbul: DEM Yayınları, 2005.
- Kara, İsmail. Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslam. İstanbul: Dergah Yayınları, 2008.
- Karaman, Hayrettin. Bir Varmuş, Bir Yokmuş: Hatıralarım. 1. Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Karateke, Tuncay. "İmam Hatip Liselerinde İdarecilerin Karşılaştıkları Sorunlara Yönelik Nitel Bir Araştırma", Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 5, (2015), 145-172.
- Kaymakcan, Recep & Aşlamacı, İbrahim "İmam Hatip Lisesi Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme", Değerler Eğitim Dergisi 9/22 (2011), 77-101
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. Anadolu İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretim Programları. Ankara: MEB 2018.
<http://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812019324133-AIL%20Meslek%20Dersleri%20Ogretim%20Programi%20MArapca.pdf>
- Redhouse, Büyük El Sözlüğü. İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1998.
- Subaşı, Necdet "İmam Hatip(li)ler Üzerine: Teolojik Birikimin Modern Kaynakları". Değerler Eğitimi Dergisi 2/6 (2004), 115-132.
- Şişman, Mehmet. Eğitimde Mükemmellik Arayışı. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2013.
- Tarhan, Mehmet. Religious Education In Turkey: A Socia-Historical Study of The Imam Hatip Schools. Ph.D. diss: Temple University, 1996.
- Türkkan, Erdal. Vizyon Rekabeti. Ankara: Liberte Yayınları, 2003.
- Uçar, Recep. "İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmenlerinin 'İmam Hatipli' Vizyonu", Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 3/2, (2017) 83-127
- Yıldırım, Ali & Şimşek, Hasan. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçin Yayıncılık, 2008
- Yıldırım, Ali. "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", Eğitim ve Bilim Dergisi, 23/112 (1999), 7-16
- Yılmaz, Mustafa Kemal & Demir, Cengiz. "Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi", Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 25 (2010), 69-88.